

REKONSTRUKCIJA I REVITALIZACIJA STUDIJA M: PRISVAJANJE PRAZNINE**RECONSTRUCTION AND REVITALIZATION OF STUDIO M: CLAIMING THE VOID**

Anja Marjanović, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad*

Oblast – ARHITEKTURA

Kratak sadržaj – *U radu je povučena paralela između teorijskog okvira teme- prostorne i duhovne praznine arhitekture i realnosti jednog od znamenitih objekata iz modernističkog perioda Jugoslavije- Studija M u Novom Sadu. Kroz rad o prostornoj i duhovnoj praznini objekta kao temom, povlači se paralela sa jednim od najznačajnijih objekata iz modernističkog perioda u Jugoslaviji, Studijom M. Javlja se konceptualna projektantska težnja da se arhitektonskim sredstvima popunjavaju praznine, nastale pod uticajem svih tranzicija koje je objekat pretrpio od strane vremena. Kroz istraživanje se postavlja teza nestajanja starih vrijednosti i teži ka uspostavljanju novih, koje će biti u mogućnosti da mijenjaju predvidive istorijske tokove. Ciljevi nisu orjentisani ka upoređivanju starog i novog iskustva već ka integraciji svih prošlih i budućih u jedan cjelovito upotrebnii prostor. Rekonstrukcija i revitalizacija imaju za cilj da uspostave jedinstvo jednog prostora.*

Ključne riječi: *prostorna praznina, arhitektura praznine, revitalizacija naslijeđa, Studio M*

Abstract – *This work draws a parallel between the theoretical framework of the main topic – a spatial and spiritual void of an architecture and the physical reality of an example of the Yugoslav modernist heritage – the acclaimed Studio M in Novi Sad. The research emphasizes a specific architectural design aspiration to fill in the voids created under the overall transitional influences over time, thus proposing a thesis on disappearance of the old values and establishing of the new ones, apt to change the predictable flows of history. Aiming towards the overall merge of the past and the future experiences into one integral space, regardless of their mutual comparison, the reconstruction and revitalization processes enable the particular spatial unity.*

Keywords: *spatial void, architecture of the void, heritage revitalization, Studio M*

1. UVOD

Posleratna arhitektura modernizma jeste istorijski okvir koji je označio vrijeme izgradnje inovativne i moderne zemlje. Gradile su se najreprezentativnije modernističke građevine na tragu savremenih evropskih, arhitektonskih tendencija.

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bila dr Miljana Zeković, vanr. prof.

Studio M kao takav, jeste arhitektonsko djelo Pavla Žilnika i predstavlja simbol posleratnog modernizma u nekadašnjoj državi Jugoslaviji. Trenutno stanje studija predstavlja metaforički odgovor na prazninu, jer kao takav jeste primjer da ista može da bude istovremeno materijalizovani i prisutna posredstvom gubitka funkcionalnosti jednog monumentalnog objekta.

Tokom teorijskog istraživanja istorijskog konteksta i analize anatomije objekta kroz detektovanje praznina u njemu, proizašle su arhitektonske intervencije rekonstrukcije i revitalizacije Studija M koje su usmjerene ka stvaranju novog uz pažljivo očuvanje onoga već postojećeg.

Cilj jeste zadržavanje izvornog identiteta, uz intervencije koje imaju zadatak da prenamjenom i preoblikovanjem određenih dijelova objekta omoguće njegovu izvornu funkcionalnost u budućnosti.

2. STUDIO M NA PARCELI - UTIŠANA MONUMENTALNOST

Studio M je pozicioniran u najužem centru Novog Sada, u ulici Ignjata Pavlasa. Frekventna lokacija, kao i prisustvo važnih objekata javne namjene u užem kontekstu, govori o artikulaciji jedne prostorne misli. Složenost lokacijske i projektantske vrijednosti jasno se očitava kroz stanje u kojem se objekat nalazi danas, kao i zapostavljanje koje je primjetno kroz urbanističke intervencije, poput teniskih terena pozicioniranih ispred samog objekta [1].

Trenutno urbanističko stanje moguće je očitati kao prostor bez događaja, prostor koji šalje poruku da je Studio M objekat koji ostaje kao „višak“, kao neupotrebljiv „ostatak“ nečega što je bilo ranije. Zajedno sa parcelom trenutno jeste predstavnik arhitektonsko-urbanističke zaboravljene utopije.

3. MODERNIZAM U JUGOSLAVIJI

Modernizacijski procesi bivše Jugoslavije omogućili su intenzivnu izgradnju i urbanizaciju, stvarajući infrastrukturu koja je i danas baza funkcionisanja gradova i regiona, kao i jedinstveno arhitektonsko, umjetničko i kulturološko naslijeđe. Tadašnje državno rukovodstvo okreće se ka internacionalnoj moderni i pruža određenu vrstu slobode svim vrednovanim arhitektama i urbanistima [2].

Stvaralačka sloboda je dopustila arhitektama poistovjećivanje sa idejom o modernizaciji koja je bazirana na prevazilaženju međunacionalnih i međuklasnih razlika u okviru društva.

U jugoslovenskom kontekstu, ta arhitektura stekla je svojevrsnu poziciju te u tom periodu nastaju najznačajniji objekti jugoslovenske internacionalne moderne.

4. ISTRAŽIVAČKI RAD

4.1 O prazninama

Počevši od samog univerzuma, nailazilo se na različite teorije u istraživanju istog, onoga što ga čini, pa samim tim i praznine kao činioca. U univerzumu je praznina definisana kao struktura koju odlikuje potpuno odsustvo galaksija. Međutim, kroz definiciju o kosmičkoj praznini govori se o sferičnom obliku i trodimenzionalnosti iste kao i o okruženju koje čine galaksije. Paradoks jeste da praznina posjeduje oblik, koji zapravo definiše puno ili ono što je ispunjeno nečim, što znači da su puno i prazno u neraskidivom odnosu u svim kontekstualnim okvirima. Kroz analizu elemenata u arhitekturi i pronalaskom poveznica između njih i osnovnih odlika prostora u kojem egzistiraju, praznine više „nisu tako prazne“.

Prema Panofskom [3], upravo je pronalazak perspektive omogućio da se prostor sagleda kao neutralna pozadina, a objekat kao entitet koji se nalazi u njemu čineći homogeno jedinstveno. Praznina posjeduje ulogu medija u prostoru koja je od velikog značaja, jer se u njemu odvijaju pokreti, percepcije i interakcije, što poistovjećuje njenu važnost sa dijametralno suprotnim - punim.

4.2 Analiza primjera

Kroz studije slučaja analizirani su primjeri pozitivnih i negativnih prostornih praznina. Negativne praznine jesu one koje su nastale usled nemara i zapostavljanja određenog prostora koji posjeduje ideološke funkcije. Neophodno je razumjevanje potrebe za svrsishodnosti jer građevine bez iste ostaju samo konturisanе praznine. Pozitivne prostorne praznine objašnjavaju da ono što čini identitet jedne građevine ne mora nužno da bude gruba materijalizacija, te da je prostor izuzetno širok pojam koji dopušta svakoj vrsti izgrađenosti ili praznine da naglasi njegovo prisustvo i zajedničku vezu između spomenutih elemenata.

4.3 Studio M – oprostorenje praznine

Kada se posmatraju „prazni“ prostori Studija M, tada se pod istim razumije prostor koji je zastario kao rezultat napuštanja funkcionalnosti koja ga je ranije odlikovala. Moguće je pretpostaviti da je ono proizašlo iz društveno-političkih promjena kao i promjena ideologije jedne zemlje u kojoj su kulturne vrijednosti iz prošlosti potpuno zanemarene.

Studio kao takav posjeduje svoju dimenziju, osobenost i stvarne događaje iz prošlosti koji su postojali i činili ga. Sada je shvaćen kao objekat kojem nedostaje nešto suštinsko, gdje je prazninu moguće redefinisati i posmatrati kao poetiku trenutnog stanja iz koje je moguće prepoznavanje i pobuda prošlih i budućih potencijala. Analogno tome, otvaraju se mogućnosti kreiranja novih internih prostora i uspostavljanje njihovih međusobnih odnosa, uz pažljivo očuvanje i sjećanje na vrijednosti koje sam po sebi već posjeduje. Tako praznine postaju prenamjenjeni prostori koji nastavljaju život unutar objekta. Kroz projekat one nastavlja da nose mnogobrojna značenja, koja su duboko ukorijenjena i zadržana u kolektivnoj memoriji uz jasnu poruku da su prošlost i sadašnjost dio istog kontinuiteta.

5. KONCEPTUALIZACIJA REKONSTRUKCIJE I REVITALIZACIJE STUDIJA M

5.1 Očitavanje vrijednosti

Analizom uspostavljene programske fuzije od strane tvorca, arhitekta Pavla Žilnika, moguće je očitati jasan programski koncept ovog kompleksnog objekta. On je oplemenjen prožimanjem duha i materije, lirike i logike kao i načelima čiste modernističke arhitekture. Sada, posmatrajući dalje od jugoslovenske estetike i funkcionalnosti, izražava se potreba za daljim razvojem i očuvanjem svih kvaliteta arhitektonskih elemenata i sadržaja koje objekat posjeduje. Jedni od tih prostora jesu hol, sala, manji studiji za snimanje, koji imaju vanvremensku projektantsku vrijednost [4].

Nasuprot tome, duh mjesta proizilazi iz svega onoga što je objekat proživio kroz svoje korisnike, te izgradio jedinstven karakter i identitet. Studio je nekada bio sinonim za kulturno mjesto iz oblasti muzike.

Ipak, trenutno je sveprisutna težnja ka novoj arhitekturi objekta, koju diktiraju vremenski tokovi i koja će istinski biti u mogućnosti da „postoji“ samo ako interpretira i služi životu čovjeka koji je sada izmjenjen u odnosu na prošlost. Ukoliko, pak, rekonstrukcijom i revitalizacijom objekat uspe na ovom planu, u svojoj novoosvojenoj poziciji on postaje generator jednog novog konteksta [5].

5.2 Koncept - kodiranje

Kodiranje u projektu rekonstrukcije i revitalizacije Studija M, predstavlja proces konceptualizacije koja u sebi sadrži tri vrste filtera: nultu tačku, objektivne parametre i sistem namjera. Svaki od njih ima zadatak da predoči jedan dio istraživačkog procesa, na osnovu kojeg se donose odluke o intervencijama. Nakon istih, sproveden je sistem inverzije, prema kojem proces filtriranja proizilazi iz intervencija, na osnovu kojih se provjerava njihova egzaktnost.

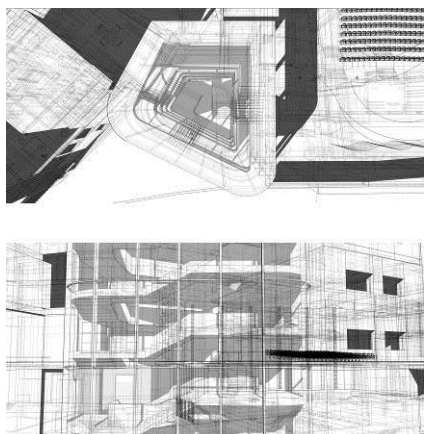
Projekat je konceptualizovan kao hibridna jedinka sačinjena od umjetnosti i kulture, kao glavnih nosilaca projektantskih transformacija i umjetnika kao primarnih korisnika. Objekat postaje enklava koja kroz novoprojektovano otvara mogućnost generisanja slobode kroz javna mjesta, prostore i slobodne površine koje služe svim korisnicima. Arhitektonski okviri koji nastaju jesu saučesnici koji pažljivo čuvaju već postojeće, dok u sadašnjosti poprimaju iskonske karakteristike omogućene da se usmjere ka današnjim socijalnim principima života i smisao pronalaze u kreaciji funkcionalnosti, univerzalnosti i duhovnosti koje su utkane u savremena vjerovanja.

5.3 Čvorište

Čvorište jeste jedna od radikalnih intervencija u objektu, vertikala (stepenište) koja se prostire kroz sve etaže i predstavnik je koncepta „košnice“, odnosno jedinstva svih struktura koje čine kompleksnu cjelinu.

Primarno nije komunikacijsko, jer čvorište uspostavlja mnogo kompleksniji sistem nesagledivog uvezivanja koje je proizašlo iz sistema namjera da arhitektura postane narator nove ideologije. Kada bi se objekat sagledao trodimenzionalno, a njegovi gabariti transparentno, jasno bi se očitala promišljena membrana/ košnica, čije vezivno

tkivo jeste čvorište koje navodi ka ostalim naratorima (prostorijama). Svaki od njih, nasuprot programskim različitostima, šalje jasnu poruku o konceptu jedinstva jednog prostora.

Slika 1. Čvorište

5.4 Site - specific muzej

Prostor suterena je u vrijeme funkcionisanja objekta bio namjenjen za arhivu i skladištenje. On jeste baza objekta, prva ploča koja je nastala u procesu izgradnje. U skladu sa tim, odabran je kao prvobitno mjesto susreta sa istinskim artefaktima, koji čine istoriju života objekta i svega onoga što je proizilazilo kao produkt stvaralaštva u njemu. U muzeju su na specifičan način izloženi svi vrijedni ostaci iz objekta poput snimljenih ploča, novinskih članaka ili neupotrebljive opreme za snimanje. Novoformirano arhitektonsko okruženje adekvatno pobuđuje sva čula uz propratne senzacije, sa ciljem poboljšanja kontakta sa okolinom te njenog razumjevanja. Istovremeno sa njim proširuje se polje u okviru kojeg je moguće sagledavanje budućih akcija u objektu te formiranje revolucionarne, radikalne misli o novoformiranom prostoru kao i ohrabrenje kreativne reakcije na postojeće artefakte.

Slika 2. Šematski prikaz suterena i čvorišta

5.5 Presjek horizontale i vertikalne

Kao rezultat ekstremnih intervencija u objektu - čvorišta i muzeja, formiran je prostor na mjestu njihovog susreta, koji simboliše jedinstvo i postaje tampon zona koja prevodi fizički prostor u mentalni. Neophodno je napraviti paralelu sa horizontalom (muzej) i vertikalom (čvorište) koji potpuno pobuđuju čulne osjećaje dok ih ova

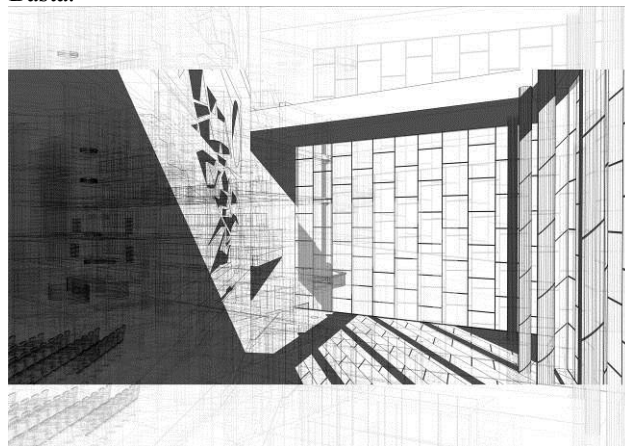
prostorija preseka ukida i prepušta se imaginaciji individue.

Prostorija je u potpunoj tami, bez fizičkih sadržaja, osim onih koji je oblikovno definišu. Ipak, ona jeste sadržajna nego bilo koja druga jer predstavlja multidimenzionalni prostor uslovljen korisnicima, odnosno prostor koji je u neprekidnoj mijeni i životnoj cirkulaciji.

5.6 Trgovi

U objektu su formirani sekundarni prostori koji čine ovojniciu trodimenzionalne „membrane“ zajedno sa primarnim, nazvani „unutrašnji trgovi“. Iako postoji jasna fizička separacija između njih, oni su u ovoj zonalnosti postavljeni tako da se međusobno dopunjuju, te je njihov raspored vrlo logičan i prelijeva narativ iz jednog u drugi trg. Svaki od njih jeste nosilac ideje o dinamičnom, multifunkcionalnom objektu i posjeduje arhitektonski kostur koji proizilazi iz već postojeće unutrašnje diobe građevine, kvaliteta njene postojeće građe, te prirodnih uslova objekta čiji su potencijali glavno arhitektonsko sredstvo.

Trgove čine: Mjesto odluke/Dnevna soba, Galerija i Bašta.

Slika 3. Trg- Mjesto odluke/ Dnevna soba

6.7 Paviljoni kao naratori

Paviljoni nastaju iz prvobitnog kritičkog pristupa ka zatečenoj urbanističkoj situaciji. Nakon odluke da se postojeći teniski tereni izmjesti, te ponovo uspostavi veza između objekta i Dunavskog parka, uspostavljen je sistem staza zajedno sa efemernim strukturama.

Paviljoni pričaju priču o Studiju M kao i svim njegovim potencijalima, pomoću kojih je nastavio da traje u vremenu, nasuprot svim tranzicijama kroz koje je prošao. Bilo je neophodno posmatrati objekat izvan njega samoga, sve do sadašnjih aktivnosti koje su ga promijenile i očuvale [6]. S toga su oni izolovana odlikovanja njegove trajnosti, koje je moguće okarakterisati kao oblik prošlosti koji nastaje i prenosi poruku u sadašnjosti.

Nazivi paviljona: Lavirint, Prolaznost, Amfiteatar, Odrazi, Hortus i Sinapsa.

7. TEHNIČKI OPIS

Sprovedeno je nekoliko radikalnih projektantskih intervencija unutar i izvan objekta: formiranje parkovske površine sa efemernim strukturama ispred objekta; uvođenje nove komunikacije - čvorišta; proširenje kapaciteta

suterena; osposobljavanje krova; prilagođavanje fasade novoprojektovanim funkcijama.

Predviđena materijalizacija za fasadu jeste natur beton u kombinaciji sa kortenom na pojedinim mjestima, dok je aluminijum namjenjen za sistem vertikalnih brisoleja. Karakteristična fasada Studija M je očuvana i prilagođena novim energetske standardima. Predloženo je da se karakteristični crveni zid na glavnoj fasadi očuva oblaganjem kortenom, jer predstavlja dio identiteta objekta.

8. ZAKLJUČAK

Studio M jeste jedan od fundamentalnih nosilaca modernosti Jugoslavije. Bilo je neophodno sprovesti radikalne promjene kako bi se njegova arhitektonska vrijednost očuvala i regenerisala na pozitivan način. Istovremeno, odnos prema njegovoj fizičkoj i programskoj pojavnosti uzrokovao je niz specifičnih prostorno - psiholoških reakcija. Osnovne odlike projekta proizašle su iz prethodnih uvjerenja da se na prazninu ne treba gledati kao na nešto nepostojeće ili bezvrijedno. Unutar ove misli, praznine Studija M postaju elementarni činiooci cjelokupnog procesa njegove revitalizacije. Ono što u njima nastaje jeste dimenzija otvorenosti prema vremenu i prostornosti te subjektivna sloboda prepuštanja negativnim i pozitivnim prostorima.

Novonastali diskurs praznine ilustruje koncept rekonstrukcije i revitalizacije, reflektujući i uspostavljajući odnose modernog prostora i subjektivnosti. Projektovano rješenje jeste skup svih ideologija koje se prožimaju kroz teorijsko istraživanje, oslanjajući se na sopstvenu istoriju, socijalni kontekst i praznine. Studio M budi nove vrijednosti uz očuvanje starih, čineći jedan pobuđeni prostor.

8. LITERATURA

[1] M. Šilić, The monograph „Architect Pavle Žilnik“ , Univerzitet u Novom Sadu, Akademija umetnosti Novi Sad, 2020.

[2] V. Gligorov, „Jugoslavija u istorijskoj perspektivi“ Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017.

[3] E. Panofsky, „ Perspective as Symbolic Form“ 1927.

[4] A. Rossi, „ The architecture of the city“, 1966

[5] R. Đurašević i M. Zeković, „Pozorište kao generator novog konteksta“, Zbornik radova Fakulteta tehničkih nauka, 2/21: 197-200.

[6] R. Dinulović, „Ideološka funkcija arhitekture u društvu spektakla“ Association of applied Arts Artists and Designers of Serbia (ULUPUDS), 2012.

Kratka biografija:

Anja Marjanović rođena je 1997. godine u Novom Sadu. Diplomirala je na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu, 2021. godine sa projektom: „Idejno arhitektonsko rješenje objekta za rezidenciju umjetnika u Petrovaradinu – Rezidencija za umjetnike“.

Dr. Miljana Zeković, vanredni profesor na Departmanu za arhitekturu i urbanizam, Fakulteta tehničkih nauka, učestvuje u realizaciji nastave na sva tri nivoa studija (OAS, MAS I DAS). Doktorsku disertaciju „Efemerna arhitektura u funkciji formiranja graničnog prostora umetnosti“ odbranila je 2015. godine. Interesovanja joj se kreću u oblastima arhitektonskog projektovanja, efemerne arhitekture i održivog obrazovanja.